

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИКІВ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДК 373.5:784

*Ірина Кліш, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИКІВ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття розкриває окремі методи формування і розвитку вокальних навиків у дітей середнього шкільного віку.

Ключові слова: голос, діапазон, дихання, інтонація, позиція, пісня, репертуар.

Літ. 4.

Актуальність дослідження. Вокально-педагогічна творчість учителя музики у підлітковому віці в порівнянні з молодшими школярами переходить у новий етап вокального виховання, який пов'язаний з фізіологічною і фізичною зміною дитячого організму. Цей період вважається переломним, бо характеризується переходом від дитячого віку до дорослого. Проектується формування особистості підлітків, їх діяльності і наслідування. Особливо це стосується співу, адже це захоплення часто займає головне місце. Перед учителем-вокалістом постає педагогічне завдання – максимально сприяти загальному вокально-музичному розвитку фахової й творчої діяльності підлітків.

Мета статті полягає у сприянні вчителю музики в умовах загальноосвітньої школи застосовувати елементи вокальної техніки, педагогічної майстерності, музичного смаку і культури для формування творчої особистості підлітка.

Виклад основного матеріалу. Найбільш відповідальною у вокальному вихованні є робота з підлітками від 11 до 15 років. Саме в цьому віці відбувається формування співочого голосу, яке залежить від зміни структури голосового механізму. У підлітковий період голос звучить більш насичено і набуває індивідуальних тембрових якостей. Розширюється діапазон, поступово збільшується сила голосу, зміцнюються діафрагмові м'язи. В 11 – 12 років у підлітків закінчується формування голосових м'язів і їх коливання поширюється на всю голосову складку, а не тільки на краї. Це впливає на якість звуку і його силу, а також дає можливість виділити грудний, головний та змішаний регістри. Голос у дітей звучить особливо і його інколи називають “розцвітом” дитячого голосу.

Слід зауважити, що м'язова витривалість голосу хлопчиків значно більша ніж у дівчаток, а також діапазон голосу у хлопчиків теж ширший.

Доволі часто у молодших класах музику викладають учителі-класоводи і тому педагог у п'ятому класі повинен провести діагностику дитячих голосів для подальшого його розвитку і виховання. В першу чергу необхідно визначити тип голосу (сопрано, дискант, альт), діапазон, регістри і тембр, слухові та артикуляційні особливості, рівень співочої культури.

При визначенні типу голосу дуже важливо не помилитися, бо спів не своїм голосом може призвести до захворювання або його цілковитої утрати.

Дитячі голоси поділяються на високі і низькі. Високі голоси у дівчаток називають сопрано, а хлопчиків – дисканти. Ці голоси звучать легко, дзвінко і світло. Їх діапазон в 11 – 12 років сягає $do^1 - fa^2$, в 13 – 14 років – $do^1 - соль^2$ (діапазон може бути на тон нижче чи вище). Низькі голоси хлопчиків і дівчаток називають альтами. Ці голоси у грудному регістрі звучать більш насичено (діапазон може бути від $ля - сі^m$ до $ре - мі^2$). Хоча, як зазначав професор В.А. Багадуров, “діапазон дитячих голосів узагалі не може бути точно встановлений ні згідно зі статтю, ні згідно з віком, ні за типом голосу. Коливання згідно з усіма рівними умовами величезні, і тут відіграє свою роль музичне середовище, обдарування, любов до співу, стан здоров'я, клімат та інші фактори” [1, 53].

На початку занять з дітьми середнього шкільного віку вчитель повинен звертати увагу на правильну постановку корпусу дітей, який повинен бути достатньо активним, ненапруженим з розправленими плечима.

Вчитель має звернути особливу увагу на розвиток дихальних відчуттів при співі. Розвиток повноцінного дихання базується на послідовному зміцненні м'язів, без перенапруження. Вдих повинен бути спокійний, легкий, через ніс, добираючи ротом. Видох через рот не піднімаючи плечей.

Кожне заняття повинно починатися з

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИКІВ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

вокальних вправ, які розвивають координацію слуху і голосу, розширюють діапазон голосу, розвивають слухову пам'ять, чистоту інтонації, настроюють голос підлітка на правильне звукоутворення. Вправу, яку учні добре засвоїли, корисно співати без супроводу інструмента.

При роботі над звукоутворенням необхідно слідкувати за легкістю і невимушеністю голосу, за високою вокальною позицією. Це зовсім не означає, що голос підлітка не повинен насичуватися, але тембральне збагачення повинно відбуватися за допомогою самої природи. Якщо послідовність розвитку дитячого голосу порушується через штучне розширення гортані, то це негативно вплине на подальший розвиток голосу.

Часто школярі формують свою вокальну фонетику, слухають і наслідують не маючи достатньої підготовки. Це призводить до перенапруження голосового механізму, вироблення неправильних навиків і можливий зрив голосу. виправлення недоліків голосу ускладнюється, якщо його напруження співпадає з мутаційним періодом. В таких випадках може допомогти лише режим мовчання і постійний нагляд педагога.

Від культури, смаку й інтелектуального розвитку педагога цілком залежить підбір навчального матеріалу. Репертуар повинен відповідати не тільки слуховим і голосовим даним учнів але і психологічним. Важливо, щоб вчитель до розучування пісні був всесторонньо підготовлений. Він мав би особистим показом розкрити образ твору і провести відповідну бесіду. Особливо уважно педагог повинен продумати процес сольфеджування пісні. Тому потрібно "зацікавлювати підлітків важливими для них проблемами, частіше чергувати форми роботи на уроці, залучати їх до активної художньо-творчої діяльності. Багатьом учням подобається те, що дається легко і приносить успіх. Водночас їх дедалі більше приваблює зміст, який вимагає інтелектуальної активності, самостійної дії, розширює кругозір" [4, 28]. Таку інтелектуальну активність дає їм спів пісень по нотах. Окремі важкі фрагменти пісні можуть вивчатися окремо. Щоб зацікавити дітей до співу пісень цілим класом вчитель в якості акомпанементу може використовувати оркестрову фонограму.

Значну роль у підготовці до художнього виконання пісні відіграють вокальні вправи, що служать певною базою для занять сольфеджіо, яке спрямоване на розвиток вокального слуху, чистоту інтонування, дикції, ритму тощо. Вони дають "не тільки загальні напрями співочого виховання, але розкривають перед учнями і

вчителем "таємниці" вокалу, допомагають розкрити і конкретні труднощі, які зустрічаються у пісенному матеріалі, бачити їх ніби через збільшене скло і долати з користю не лише художнього виконання пісні, а й для вокального розвитку учня" [4, 93]. При вивченні пісні дуже важливо надавати перевагу співу без супроводу.

Вокальні вправи повинні передувати підібраній пісні і мати безпосереднє відношення до цього твору. Це допомагає швидше оволодіти піснею і привчає учнів до свідомої роботи над нею.

На заняттях з музики повинна бути особлива атмосфера, бо музика – "мова почуттів". Вона викликає у дітей певні настрої, переживання, хвилювання. Ці настрої повинен створювати вчитель, передавати свої емоції і почуття виразним співом. "Спів є природним способом естетичних почуттів, дійовим засобом активного залучення школярів до музики. З усіх видів виконавського мистецтва він є найдоступнішим для дітей видом музичної діяльності, порівняно легко засвоюється ними... Тому спів здавна розглядається як один з основних засобів музичного виховання" [3, 75].

Вдало підібраний пісенний репертуар є великим помічником у розвитку вокальної техніки підлітка. Він формує ту основу співацької культури, яку часто люди використовують на протязі усього життя, яке так тісно пов'язане з піснею. Тому основним завданням вчителя музики є навчити школяра грамотно співати з нот, і щоб учень чув свою пісню, як свою мову.

Особливе місце в період навчання підлітків займає праця учителя музики над пісенним репертуаром. В цей період закладаються основи світогляду, розвиваються естетичні ідеали, формуються смаки. Недооцінка музичного виховання обертається для школи недооцінкою патріотичного, духовного і громадянського виховання.

Слід зауважити, що підлітки часто не отримують належних музичних знань, умінь і навичок в силу тих чи інших причин. Однією з причин є недостатня кількість годин з музики, як в молодших класах (або зовсім відсутня), так і в середніх класах (1 година на тиждень). Причиною може бути теж недостатнє володіння вчителем сучасною методикою музичного виховання. В цьому випадку педагоги повинні терпеливо і систематично проводити заняття два рази на тиждень: один раз на уроці музики; другий на занятті хорового класу. Це дасть можливість для повноцінного формування музичної особистості підлітка.

Найкращий період розвитку дитячого голосу – 10 – 14 років. Голоси в цей час набувають

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИКІВ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

індивідуального забарвлення, певної тембральності і дзвінкості. Діапазон голосу сягає до півтори октави, звук збагачений обертонами і значно сильніший. В цей період можна формувати хори хлопчиків, однорідні, мішані або різнорідні. Можна також створювати й різні склади ансамблів, готувати виконавців-солістів. За робочим діапазоном хорових партій ці хорові колективи не розрізняються, але різні за тембровим звучанням. Хор хлопчиків зазвичай звучить дзвінко, легко, з більшою силою звука. Хор дівчаток за тембровими ознаками звучить ніжно, м'яко і більш лірично.

Можна утворювати мішані хори в різних комбінаціях, з використанням учнів старших класів, де є декілька підліткових і старших класів.

Хори можуть бути одноголосні, дво-, три- і чотириголосні. Одноголосні хори формуються на основі унісонного співу з супроводом. Двоголосні хори діляться на сопрано (дисканти) і альти. Триголосні і чотириголосні хори можуть співати з супроводом, або без нього – *a'capella*. Акапельний спів має високу якість хорового звучання і вимагає правильного звукоутворення, виразної дикції, відпрацьованого дихання, чистої інтонації, строю, ансамблю тощо. Це викликає велику роботу працю вчителя і учасників колективу.

Від кількості співаків хору залежить його художня цінність, а саме: звучність і динаміка, складність репертуару, співвідношення між хоровими партіями. Хоча надмірна кількість хорового складу може негативно вплинути на якість вокальної техніки, чистоту інтонування, стрій. Оптимальний склад підліткового хорового колективу може бути 40 – 50 школярів.

Більшість вчителів музичних загальноосвітніх шкіл не використовують того великого співочого потенціалу підлітків і не охоплюють більшості учнів хоровим співом, який є характерною ознакою національного мистецтва українського народу. Поодинокі школи, де є одержимі музикою вчителі, мають хорові колективи. Переважна більшість вчителів використовує у творчій діяльності малі вокальні форми, ансамблевий і сольний спів, що в свою чергу не охоплює великої кількості дітей і недостатньо сприяє загальному музичному розвитку і вихованню підлітків у школі.

“Хоровий спів являє собою найсприятливішу форму навчально-музичної діяльності для розвитку музичного слуху, музичної пам'яті, почуття ритму. У процесі хорового співу розвиваються не лише музичні здібності, але й уява, творча активність, цілеспрямованість,

художній смак у сприйнятті прекрасного, тобто ті властивості, що мають значення для розвитку особистості дитини і підлітка” [2, 46], – стверджує автор посібника у галузі хорознавства Олена Коломієць.

Актуальною і вирішальною є проблема підбору хорового репертуару. Відсутні систематизовані вокально-хорові твори для різних вікових груп. Не відпрацьовані критерії співвідношення вокально-технічних та художньо-виконавських складностей у хоровій програмі.

При підборі хорового репертуару необхідно враховувати художню цінність не тільки музичного, але і літературного тексту. Слід теж звертати увагу на кількісний і якісний склад колективу. Гонитва за популярним репертуаром, спів надто складних творів при відсутності відповідної вокально-технічної підготовки може призвести до вироблення неправильних навиків співу. Хоча в репертуарі кожного хорового колективу повинні бути твори трохи складніші, та все ж можливі для подальшого виконання. Діти повинні навчитися і мати стимул для подолання труднощів і досягнення певних вершин.

Хоровий репертуар повинен бути цікавим для дітей, різноплановим, різноманітним за характером, мелодією, ритмом, стилем тощо. В репертуарі кожного хорового колективу обов'язково повинні бути народні пісні, твори композиторів-класиків, сучасна музика. Найкращим художнім і учбовим матеріалом є українська народна пісня, яка може бути прекрасним матеріалом для вироблення навиків акапельного співу.

Всі учбові, педагогічні і творчі процеси залежать від репертуару. Правильно підібраний, він сприяє розвитку вокальної техніки на більш високому рівні, готує в підлітків готовність до подальшої співочої діяльності.

Вокально-педагогічна творчість учителя музики в підлітковому хорі є важливою ланкою всієї системи музично-естетичного виховання школярів.

Висновки. Зважаючи на фізіологічні зміни школярів (у період перемін в голосовому апараті підлітків – мутації), педагогічні методи вокального виховання мають цілий ряд прогалин, які необхідно вирішувати. Це зокрема питання недостатньої кількості занять з музики, мало обґрунтованих методичних рекомендацій для підготовки вчителя музики до роботи зі школярами у мутаційний та післямутаційний періоди. Особливо важливим завданням вчителя музики є збереження і примноження у підліткових голосів їхніх найяскравіших якостей.

ТЕАТР ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА КУЛЬТУРНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

1. Багадуров В.А. Вокальное воспитание детей / В.А. Багадуров. – М.: Академия наук, 1953.
2. Коломієць О. Хорознавство / О. Коломієць. – К.: Либідь, 2001.
3. Огороднов Д.Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе / Д.Е. Огороднов. – К.: Музична Україна, 1989.
4. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в основній школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Богдан, 2001.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2012

УДК 37.035:792.06

Тетяна Крешна, доцент кафедри хореографії та музичного інструменту
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ТЕАТР ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА КУЛЬТУРНЕ ТА СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються теоретичні підходи щодо ролі театрального мистецтва у процесі регуляції соціальних взаємин, удосконаленні міжособистісної взаємодії, що сприяє оптимізації буття соціуму. Особлива увага звернена на соціальні та культурні функції театру, які забезпечують розвиток культури суспільства в цілому, та особистості зокрема.

Ключові слова: театр, мистецтво, культура, виховання, соціальний інститут, соціум.

Літ. 9.

Постановка проблеми. Серед важливих проблем, що стоять перед українською педагогікою, на особливу увагу заслуговує посилення зв'язків між культурою й освітою, зростання ролі культурологічної підготовки майбутнього спеціаліста, згідно з якою акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння заданої кількості інформації – на розвиток культури мислення, почуттів, поведінки особистості. Особливо яскраво ці процеси прослідковуються у театральній діяльності, яка вивела на перший план значимість соціальних факторів, обумовивши необхідність перегляду моральних цінностей. Це посилює необхідність дослідження театрального мистецтва та його впливу на формування особистості.

Питання про призначення і завдання театру досліджується багатьма фахівцями, як театрознавцями, так і практиками сцени – акторами і режисерами. На їхню думку, завдання полягає у тому, щоб відтворювати і показувати життя людського духу, а призначення – впливати на людську свідомість, тобто декларувати певні духовні цінності, як максимум – добиватися катарсису як вищої ступені духовного очищення. У вченні про катарсис Аристотель доводив, що людина в процесі сприйняття мистецького твору здатна відновитися для нового життя, змінити на краще свої моральні критерії. В будь-якому випадку, театр як вид мистецтва мав опосередковано, через створювані художні образи

впливати на масову свідомість і змінювати її, а значить – і поведінку окремої людини в соціумі.

Театральне мистецтво від початку виникнення використовувалося як ефективний засіб регуляції соціальних процесів, колективних дій, індивідуальної поведінки. Ще стародавні обряди і ритуали як прообраз театру “виконували надзвичайно важливу соціальну функцію – згуртування членів спільноти, консолідацію їхніх зусиль на досягнення певної мети і, що найголовніше, формування відчуття приналежності до Цілого” [9].

Сучасна соціологія театру розглядає його як систему соціально значущих дій, а взаємодію акторів і зали як систему колективної діяльності. Уній не тільки реалізується соціальний контроль, а й відбувається оволодіння особистістю глядача системою соціальних ролей, соціальним досвідом, що і визначає функцію театру як способу регулювання соціальних процесів та освоєння загальної культури і комунікації [2].

Не зважаючи на те, що сучасна педагогіка розглядає театральне мистецтво як допоміжний засіб впливу на особистість, на формування її естетичних і морально-етичних установок, цій проблемі присвячена ціла низка наукових праць. Так, вплив театрального мистецтва на формування духовної культури особистості висвітлено у наукових працях С. Вахтангова, І. Глікмана, Т. Куришевої, А. Луначарського, В. Немировича-Данченка, К. Станіславського, А. Таїрова, Г. Товстоногова; проблемам морального розвитку